

OUDHEIDKUNDIG ONDERZOEK TE STEIN E.O. 9 (2004)

W.P.A.M. HENDRIX

ALGEMEEN

In deze negende aflevering van het oudheidkundig onderzoek te Stein en omgeving worden de archeologische activiteiten over het jaar 2004 belicht. Geconstateerd kan worden dat in 2004 het oudheidkundig onderzoek in onze regio ten dienste stond van een aantal projecten zoals de reconstructie van een autoweg en een woonwijk. Daarnaast werd een basis gecreëerd voor het gemeentelijke archeologiebeleid.

I. ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK RIJKSWEGEN A2/A76 T.B.V. HET ONTWERP-TRACÉBESLUIT

In 2003 werd door adviesbureau RAAP in opdracht van Rijkswaterstaat Limburg een bureauonderzoek en een archeologische prospectie uitgevoerd in het kader van het ontwerp-tracébesluit voor de rijkswegen A2/A76 (Van Waveren 2003). De archeologische veldprospectie werd uitgevoerd in de vorm van een oppervlaktekartering en een archeo-geologisch booronderzoek. Dit onderzoek vond plaats in een zone ter breedte van 250 m aan weerszijden van de autowegen A2 en de A76 tussen Urmond en Ten Esschen.

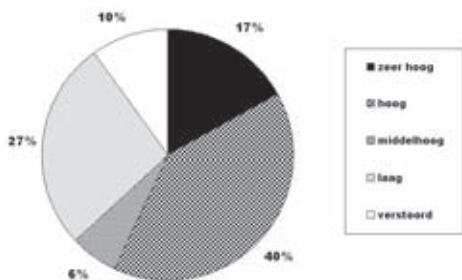
Door middel van veldonderzoek konden drie nieuwe vondstconcentraties aan de al bekende vindplaatsen in onderhavig gebied worden toegevoegd. Het betreft twee vindplaatsen van vuursteen uit de Steentijd (Vroeg Neolithicum) en een vindplaats met vuursteen en aardewerk uit deze periode. Van een reeds bekende Romeinse vindplaats werd bouwpuin en aardewerk tijdens de veldkartering aangetroffen. In afbeelding 1 is een uitsnede van de kaart met resultaten in de nabijheid van Stein weergegeven. De opstellers van het rapport adviseren een vervolgonderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek uit te voeren en de grondwerkzaamheden archeologisch te begeleiden.

Afb. 1. Uitsnede van de kaart met resultaten van het archeologisch onderzoek van het project A2/A76.

Aan de resultaten van het beschreven onderzoek moest in een later stadium een grote vindplaats in het betreffende onderzoeksgebied worden toegevoegd, die al enige tijd geleden gepubliceerd werd. Het betreft de Bandkeramische nederzetting *Stein-Heidekampweg* (Hendrix 1999). De Bandkeramische vondst nabij Steinerbos (Hendrix 1998) werd als referentie in het rapport opgenomen. In januari 2004 werd in deze omissies voorzien door middel van een erratum van het RAAP-rapport 815.

2. DE ARCHEOLOGISCHE BELEIDSKAART VOOR DE GEMEENTE STEIN

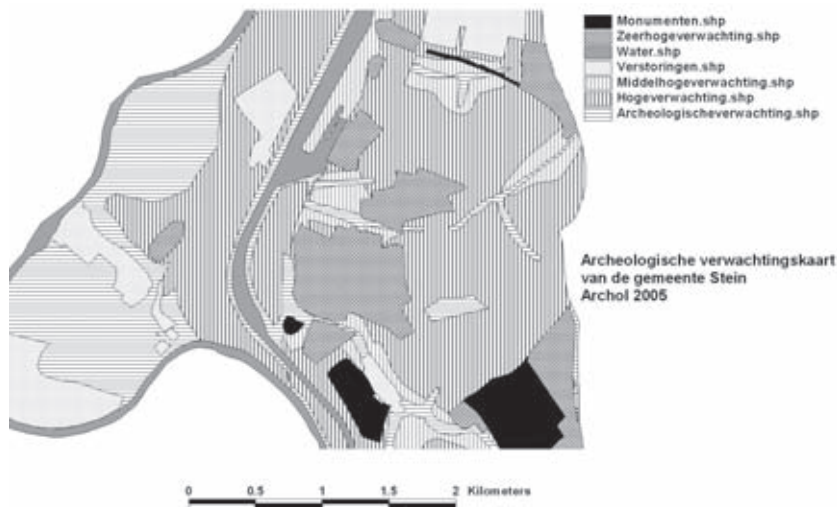

Afb. 2. Procentuele verdeling van de oppervlakten met archeologische verwachtingen in de gemeente Stein (totale oppervlakte ca. 2.300 ha).

Het grondgebied van de gemeente Stein is zeer rijk aan archeologica. Dit blijkt niet alleen uit de vele vondsten die hier in de afgelopen tachtig jaar zijn gedaan, maar tevens uit de grote oppervlakten waaraan een middelhoge, hoge en zeer hoge archeologische verwachtingswaarde is toegekend. In de vorige aflevering van deze reeks (Hendrix 2004) is daarop nader ingegaan. Aan 17 terreinen is een zeer hoge archeologische verwachting toegekend, waaronder 9 archeologische monumenten. Ook is deze kwalificatie toegekend aan de oude bewoningskernen en hun omgeving van Urmond, Berg a/d Maas, Elsloo en Stein. In totaal is 17% van de

totale gemeentelijke oppervlakte archeologisch monument of kent een zeer hoge archeologische verwachting.

Van de totale oppervlakte van de gemeente Stein is 10% in archeologisch opzicht verstoord te noemen. Dit zijn vooral de grotere grindgroeven langs de Maas en op het middenterras, enkele slibdeponieën en de insnijding van het Julianakanaal. Ongeveer een kwart van de totale oppervlakte heeft een lage archeologische

Afb. 3. Uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Stein.

verwachting gekregen. Dit zijn terreinen gelegen langs de Maas en bodems van droogdalen. Hierbij moet worden opgemerkt dat bij ontgrindingen langs de Maas archeologisch waardevolle voorwerpen kunnen worden gevonden, veelal van metaal. Diverse baggervondsten uit Stein en omgeving in en langs de Maas zijn bekend, o.a. bronzen voorwerpen (zie Hendrix 1995). Ook kan mijns inziens de archeologische verwachtingswaarden van droogdalen genuanceerder worden benaderd.

Terreinen met hoge en zeer hoge archeologische verwachting, evenals archeologische monumenten, beslaan 1.306 ha en hiermee 57% van de totale oppervlakte van het gemeentegebied (circa 2.300 ha). Hiermee is het belang van deze gemeente voor de archeologie, en vice versa, nadrukkelijk aangegeven (zie afbeelding 2).

Voortbouwend op de archeologische inventarisatie en verwachtingen (zie afbeelding 3) is in 2004 getracht richtlijnen te formuleren betreffende het te voeren beleid bij verstoringen. De archeologische onderzoeksmethoden bestaan uit bureau-onderzoek, inventariserend en waarderend veldonderzoek, archeologische begeleiding en een opgraving.

Voor terreinen met een lage archeologische verwachting adviseert men archeologische begeleiding met een mogelijkheid tot een opgraving.

Voor terreinen met een middelhoge archeologische verwachting is men voorstander van een landschappelijk gericht booronderzoek.

Terreinen met een hoge archeologische verwachting worden onderscheiden in bebouwd en onbebouwd terrein. Bij kleinschalige verstoringen in bebouwd gebied moet men het doen van waarnemingen (archeologische begeleiding) toestaan; bij grootschalige verstoringen adviseert men een verkennend veldonderzoek in de vorm van een boor- of proefsleuvenonderzoek. In onbebouwd gebied gaat de voorkeur uit naar een verkennend proefsleuvenonderzoek.

Terreinen met een zeer hoge archeologische verwachting deelt men eveneens in in bebouwd en onbebouwd. Hier bevordert men het doen van waarnemingen (archeologische begeleiding) en waarderend proefsleuvenonderzoek om te bepalen of opgravingen noodzakelijk zijn en hoe groot het op te graven areaal is. Een besluit tot verstoring van deze terreinen moet dus leiden tot een opgraving.

Het voorliggende materiaal moet nu verder worden bewerkt om te komen tot een voldragen en op de praktijk gericht archeologisch beleid voor de gemeente Stein. Het is in ieder geval duidelijk dat veel archeologisch onderzoek zal moeten worden uitgevoerd gezien de grote oppervlakten van de terreinen met een bepaalde archeologische verwachting, zoals weergegeven in figuur 2. Dit geldt niet alleen voor uitbreidingsplannen maar evenzeer voor inbreidingsplannen en ook voor herstructurering en renovatie van bebouwd gebied.

3. BANDKERAMIEK TE NATTENHOVEN-BROEKVELD

Zoals in de voorafgaande jaren het geval was werden in 2004 weer diverse vondsten gedaan op het Bandkeramisch terrein *Nattenhoven-Broekveld*. Van de grondeigenaar ontving ik een grote geelgrijze kwartsiet, hoekig rond met 3 platte

Afb. 4. Maal- of wrijfsteen van het Bandkeramisch terrein Nattenhoven-Broekveld.

vlakken, gebouchardeerd en een diameter van 7 tot 7,5 cm (zie afbeelding 4). Wellicht dat dit voorwerp is gebruikt als maal- of wrijfsteen. Bandkeramische maalstenen zijn ook van deze grijsgele, zandsteenachtige kwartsiet gemaakt. De twee tegenover elkaar gelegen vlakken lopen naar elkaar toe waardoor het gebruik als wrijfsteen nadrukkelijker in beeld komt en mogelijk verband houdt met het malen van granen. Van de Bandkeramiek kennen we voor dit doel echter de grotere en plattere loper, die voor het malen van graan over de ligger wordt gewreven. Mogelijk dat met behulp van onderhavig voorwerp een andere bewerking van het graan plaatsvond of dat ander materiaal hiermee gemalen werd. Overigens

vond ik in 1979 een vrijwel identiek voorwerp nabij de Bandkeramische nederzetting *Stein-Heideveldweg* van hetzelfde gesteente en iets kleinere diameter. Dit voorwerp heeft eveneens 3 vlakken waarvan 2 tegenover elkaar liggende vlakken iets sterker naar elkaar toelopen (StGr79XII).

Opmerkelijk is het aantreffen van diverse vuurstenen voorwerpen met een witte patina, onder andere klingfragmenten. Loek Brandts trof eveneens diverse gepatineerde voorwerpen op dit terreindeel aan, waaronder een fraaie krabber. Deze witgepatineerde voorwerpen komen in een zone langs het brongebied van de Kingbeek voor en markeren mogelijk een oude oeverzone van de Kingbeek en haar brongebied. Zij kunnen worden toegewezen aan het Jong Paleolithicum. Nader veldonderzoek in de komende jaren zal wellicht meer over dit vondstcomplex leren.

Bijzonder was Loek Brandts' vondst van een gave dissel(kling) in het westelijk deel van het terrein nabij de Obbichterweg. Het betreft een hoge dissel vervaardigd van amfiboliet met opmerkelijk diepe verweringsgroeven in het oppervlak van het gesteente (zie afbeelding 5). De disselkling heeft de volgende afmetingen: lengte: 11 cm, breedte: 2,5 cm en hoogte: 3 cm.

Afb. 5. Bandkeramische dissel van Nattenhoven-Broekveld (coll. Loek Brandts Buchten).

Naar aanleiding van de diverse archeologische vondsten nabij het brongebied van de Kingbeek is gezocht naar mogelijkheden voor nader onderzoek van het brongebied zelf. Niet alleen ten westen van het brongebied van de Kingbeek zijn archeologische vondsten gedaan, maar ook aan de rand van het middenteras ten oosten ervan, o.a. uit de IJzertijd (Hendrix & Schaap 1995). In december 2004 is in samenwerking met medewerkers van de Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule (RWTH) te Aken een monster genomen van de veenlaag in het brongebied. Dit monster werd genomen op 1 meter diepte met behulp van een guts. Op basis van een pollenanalyse kon worden bepaald dat het bemonsterde deel van de veenlaag dateert uit de Hoge Middeleeuwen (mondelinge mededeling prof. F. Lehmkuhl). Het zou zeer interessant zijn de ouderdom te kennen van de dieper gelegen veenlagen in verband met de directe nabijheid van een Bandkeramische nederzetting en ook van Jong-Paleolithisch materiaal. Onder permanente natte omstandigheden kunnen namelijk voorwerpen zijn bewaard, gemaakt van

materialen die op andere plaatsen vergaan, zoals hout, bot en andere organische materialen. Nader onderzoek is dus onontbeerlijk.

4. ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK KATTEKOP-URMOND

In opdracht van de gemeente Stein verrichtte Archol BV een archeologisch bureauonderzoek ten behoeve van het revitaliseringsplan voor de wijk Kattekop te Urmond (Van Hoof & Van Wijk 2004).

Het bureauonderzoek heeft twee archeologisch interessante fenomenen opgeleverd. Ten eerste betreft het een fundering die in 1946 moet zijn waargenomen. Van Wijk & Van Hoof (2005) baseren zich met betrekking tot deze vondst op een vermelding in Simonis et al. 1978. De funderingsresten zijn ook opgenomen in de landelijke databank voor archeologische waarnemingen (Archis). Nadere gegevens over deze fundering zijn echter niet teruggevonden, ondanks navraag bij de ROB en het archief van het Bonnefantenmuseum (oude dossiers). Het waarnemingspunt staat in Archis aangegeven in tuinen van wijk Kattekop en mogelijk dat dit een indicatieve locatieaanduiding is. Waarop de Archiswaarneming is gebaseerd kon helaas niet meer worden achterhaald, vermoedelijk eveneens op Simonis et al. (1978).

Het tweede archeologische fenomeen op de Kattekop is het tracé van de vestingwal van de Vrijheid Urmond. Deze aarden wal is momenteel geheel verdwenen, maar kan op basis van oud kaartmateriaal vrij nauwkeurig worden gelokaliseerd (zie afbeelding 6). Overigens zijn de laatste resten van de aarden vestingwallen van Urmond pas verdwenen bij de aanleg van het Julianakanaal in de jaren dertig van de vorige eeuw. De laatste van de vier poorten in deze vestingwal is medio 19^e eeuw gesloopt.

Het Julianakanaal begrenst het gebied Kattekop in het oosten. Tijdens de aanleg van deze forse insnijding in het landschap zijn voor zover bekend geen archeologische vondsten gedaan. Dit in tegenstelling tot diverse vondsten toentertijd op terreinen met een vergelijkbare landschappelijke ligging tussen Elsloo en Stein (Beckers & Beckers 1940). Het bureauonderzoek leidt tot de aanbeveling voor inventariserend veldonderzoek met behulp van proefsleuven. Belangrijke onderzoeksdoelen betreffen de ouderdom en het karakter van de vestingwallen en het zuidelijke verloop van deze wallen en hun constructie bij de steil naar beneden lopende terrashelling naar het Maasdal. Het onderzoek van het terreindeel van Kattekop buiten de vestingwal van Urmond is meer gericht op pre-middeleeuwse sporen en voorwerpen.

Afb. 6. Urmond op de Rivierkaart van de Maas (kaart 5 Berg) uit ca.1880. Het gebied Kattekop is met een grijze lijn aangegeven.

5. OPPERVLAKTEVONDSTEN

Gedurende 2004 werden diverse vindplaatsen bezocht die in de meeste gevallen vondstmateriaal opleverden. Hier worden alleen de vindplaatsen behandeld in of nabij de Graethei.

Romeins en Vroegmiddeleeuws nabij Limbricht

Op een akker ten oosten van kasteel Limbricht werden in januari 2004 bij toeval diverse fragmenten van vaatwerk gevonden. Het betreft onder andere een randfragment van oranjerood Romeins vaatwerk met horizontale rand ter breedte van ruim 3 cm waarop 3 groeven. Daarnaast een aantal aardewerkfragmenten met een grijsblauwe kleur, die eerder Vroegmiddeleeuws aandoen. Hiertoe behoort een randfragment met een platte verticale rand ter breedte van 2,5 cm waaronder een aantal groeven op de wand zijn aangebracht. Voorts een stuk zwaar gecorrodeerd ijzer en een fragment glas.

Mogelijk dat de Romeinse vondsten verband houden met het Romeinse terrein bij Limbricht waar lang geleden askisten gevonden zijn. Een daarvan bevindt zich nog in de oude Salviuskerk.

Bandkeramiek te Guttecoven-Grasbroek

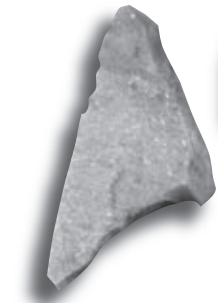
In het voorjaar van 2004 is het Bandkeramisch nederzettingsterrein *Guttecoven-Grasbroek* enkele malen bezocht.

Het aantreffen van aardewerk, waaronder versierde fragmenten, geeft aan dat Bandkeramische sporen worden aangeploegd. Voor het behoud van deze archeologisch belangrijke plek zou het omvormen tot grasland een goede maatregel zijn, met daaraan verbonden een beperking van het gebruik van meststoffen. Naast aardewerk en vuurstenen werktuigen (zie afbeelding 7)

werden twee fragmenten van maalstenen geborgen. Een groot en bijna compleet exemplaar heeft een schotelvormig wrijfvlak en niet een trogvormig vlak zoals dat doorgaans het geval is bij Bandkeramische maalstenen (liggers).

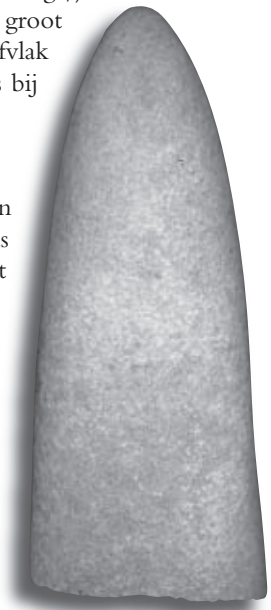
Een Walzenbeil van Urmond-Oude Baan

In de laatste maand van 2004 vond ik op een akker aan de Oude Baan nabij Urmond een Walzenbeil waarvan helaas het snededeel ontbreekt (zie afbeelding 8; UrBro4XII). Het betreft een bijl gemaakt van grijsgele kwartsiet en 13 cm lang, 5,5 cm breed en 4 cm dik. De Walzenbeil heeft een spitse top, een ovale doorsnede en is gebouchardeerd. Alleen de iets vlakkere boven- en onderzijde zijn deels glad geslepen. Ook op de relatief vlakke zijanten zijn geslepen plekken aanwezig. In de nabijheid werd een vuurstenen kling en een klein fragment prehistorisch aardewerk gevonden.

Afb. 7. Een bandkeramische spits en versierd aardewerk van Guttecoven-Grasbroek (GuGro4III).

Afb. 8. Een Walzenbeil van nabij de Oude Baan te Urmond (UrBro4XII B).

In mei 1984 vond ik een vergelijkbaar stuk van een Walzenbeil ongeveer een kilometer ten zuiden van de huidige vindplaats (UrCl84V3). Dit exemplaar heeft eveneens een ontbrekend snededeel, maar is kleiner van formaat en de kwartsiet is grijzer van kleur.

Hoof (1970) vermeldt dat op basis van Scandinavisch en Noord-Duits onderzoek de Walzenbeil in een eindmesolithisch-vroegneolithische fase geplaatst wordt. De datering en de culturele toewijzing van de Walzenbeil voor het Nederrijn-Maas-gebied is echter nog niet duidelijk. De Walzenbeil wordt beschouwd als een voorloper van de geslepen stenen bijlen die vervaardigd zijn van *Felsgestein* (alle gesteentesoorten behalve vuursteen) en van *Grünstein* (halfedelsteen zoals Jadeit en Nephrit).

Overige oppervlaktevondsten

Op een akker aan de Bosweg te Geleen-Lindenheuvel werden een fraaie kling en een sikkelmesje (met hoogglans) gevonden (LiBoo4V).

Het Bandkeramisch nederzettingsterrein *Stein-Heidekampweg* werd een aantal keren bezocht en leverde als vanouds diverse vuurstenen werktuigen en fragmenten van aardewerk op.

Ook op de Romeinse villaterreinen bij Obbicht en Grevenbicht werden weer diverse fragmenten Romeins aardewerk aangetroffen.

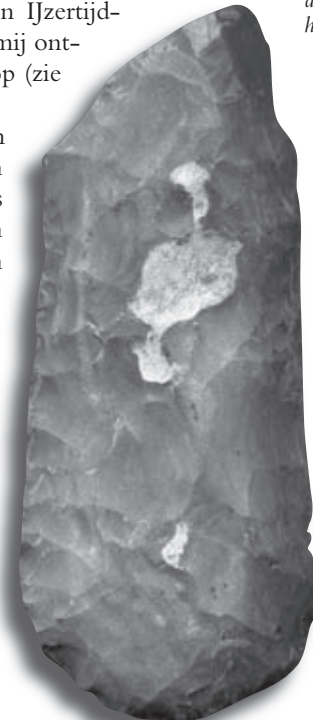
Op een akker aan de Dorpstraat te Einighausen kon IJzertijd-aardewerk worden verzameld. Deze site is in 1980 door mij ontdekt en leverde veel aardewerk uit de Vroege IJzertijd op (zie afbeelding 9).

In mei 2004 werd een halffabricaat van een vuurstenen bijl gevonden op een akker op de Scharberg tussen Stein en Elsloo (StSbo4V; zie afbeelding 10). Het voorwerp is gemaakt van een grijze vuursteen (Rijkholt) en heeft een lengte van 11 cm, een breedte van 4,5 cm en dikte van 2 cm. Het halffabricaat was gezien de basisvorm bedoeld om een geslepen bijl te vervaardigen dat typologisch met F1b-bijl met ovale doorsnede (Hoof 1970) kan worden aangeduid. In 1986 trof ik in de omgeving van deze vindplaats diverse kleine fragmenten van geslepen bijlen aan. Niet ver van deze vindplaats vond H.J. Beckers in de jaren dertig een graf uit de Bekertijd bij de aanleg van het Julianakanaal (Beckers & Beckers 1940).

Ten westen van het Limbrichterbos werden weer enkele fragmenten Romeins aardewerk gevonden. Het voorkomen van dakpanfragmenten wijst er op dat in de Romeinse tijd hier mogelijk bebouwing heeft gestaan. Ook zijn hier aardewerkfragmenten gevonden met

Afb. 9. Aardewerk uit de Vroege IJzertijd van de Dorpstraat Einighausen (LiEn80V1).

Afb. 10. Een halffabricaat vuurstenen bijl van de Scharberg te Stein (StSbo4V).

IJzertijdkenmerken, zodat men deze vindplaats als inheems Romeins kan karakteriseren.

Tussen Kelmond en Geverik werd in november 2004 Romeins aardewerk gevonden. Het betreft een fragment van een standring van *terra sigilata* vaatwerk, een wrijfschaalfragment, een fragment van een blauwgeverfde beker, een oortje van oranjegekleurd aardewerk en enkele minder specifieke fragmenten van wit en oranje aardewerk.

Op twee verschillende plekken langs de Oude Baan bij Urmond vond ik randfragmenten van Romeinse wrijfschalen. De rand van beide wrijfschalen heeft een verticale stand, een met een randbreedte van bijna 4 cm (plat) en de ander circa 3 cm (bol). In de omgeving van deze vindplaatsen werden enkele neolithische vondsten gedaan, waaronder een hoge vuurstenen krabber en een fragment van een geslepen vuurstenen bijl.

LITERATUUR

- ~ Beckers H.J. & G.A.J. Beckers 1940, *Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg*. Maastricht.
- ~ Hendrix W.P.A.M. & J.G. Schaap 1995, *Een IJzertijdcomplex bij Nattenhoven, gemeente Stein*. Archeologie in Limburg 63, pp. 7-12 Maastricht.
- ~ Hendrix W.P.A.M. 1995, *Een bronzen zwaard uit Meers-Stein*. Archeologie in Limburg 66, pp. 64-66 Maastricht.
- ~ Hendrix, W.P.A.M. 1998, *Een Bandkeramische vondst nabij Steinerbos te Stein*. Archeologie in Limburg 76, pp. 33-36 Maastricht.
- ~ Hendrix, W.P.A.M. 1999, *De bandkeramische nederzetting Stein-Heidekampweg*. Archeologie in Limburg 80, p. 21-25 Maastricht
- ~ Hoof D. 1970, *Die Steinbeile und Steinäxte om Gebiet des Niederrheins und der Maas*. Antiquitas Reihe 2 Bonn.
- ~ Hoof L.G.L. van & I.M. van Wijk 2004, *Over wallen en een tollenaarstoren: verslag archeologisch bureau-onderzoek Urmond-Kattekop (gem. Stein, Limburg)*. Archol Briefrapport 35 Leiden.
- ~ Simonis A.H., J.P. Bouts, A. Claassen, W.C.R. Hoogstraten, W.J.H.M. Jongen, J.A. Knoors, J.H. Lemmens, D. Meuwissen, W. Sangers & J.H. Strijkers 1978, *Overmunthe. Uit het rijke verleden van Berg en Urmond*. Uitgave: gemeentebestuur Urmond.
- ~ Waveren, A.M.I. van 2003, *Rijksweg A2/A76 Urmond-Ten Esschen. Een Aanvullende Archeologische Inventarisatie*. RAAP - rapport 815 Amsterdam.
- ~ Wijk, L.M. van & L.G.L. van Hoof 2005, *Stein, een gemeente vol oudheden. Een archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein*. Archol-Rapport 29 Leiden.